

Prepoznavanje problema u ponašanju kod dece predškolskog uzrasta iz ugla vaspitača

Hadži Živorad M. Milenović^{a*}, Biljana S. Jeremić^{b**}, Zagorka T. Markov^{c***}

^a*Univerzitet u Prištini – Kosovskoj Mitrovici – Učiteljski fakultet,
Kosovska Mitrovica, Srbija*

^b*Univerzitet u Novom Sadu – Pedagoški fakultet u Somboru, Sombor, Srbija*
^c*Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi, Kikinda, Srbija*

Uvod: Problem istraživanja formulisan je u vidu istraživačkog pitanja da li vaspitači mogu da prepoznaju probleme u ponašanju dece predškolskog uzrasta i da li su u dovoljnoj meri kompetentni da preduzimaju planske akcije u vezi sa prevencijom i suzbijanjem eksternalizovanih i internalizovanih problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta. *Cilj:* Cilj istraživanja je da se utvrdi da li vaspitači mogu da prepoznaju probleme u ponašanju dece predškolskog uzrasta i da preduzmu mere u prevazilaženju ovih problema. *Metode:* Istraživanje je sprovedeno u januaru 2023. na uzorku od 124 vaspitača sa područja Bačke i Banata. Procena vaspitača o prepoznavanju problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta ispitana je Skaleroom – PPPDPU-UV konstruisanim za potrebe ovog istraživanja ($\alpha = 0.822$), koji se sastoji od tri subtesta: 1) prepoznavanje problema u ponašanju kod dece predškolskog uzrasta; 2) informisanje roditelja i stručnih saradnika o zapaženim problemima u ponašanju dece predškolskog uzrasta i 3) preduzimanje akcija za suzbijanje problema u ponašanju. *Rezultati:* Rezultati istraživanja pokazuju da problemi u ponašanju dece predškolskog uzrasta mogu biti prediktorski faktori koji ukazuju na poremećaje u ponašanju u adolescenciji. *Zaključak:* Zaključuje se da je, uz primarnu ulogu vaspitača, neophodno preduzeti niz planskih akcija kako bi predškolske ustanove pružile optimalnu podršku deci sa problemima u ponašanju i njihovim porodicama.

Ključne reči: ponašanje, rana intervencija, inkluzija u vaspitanju, smetnje u razvoju, prepreke u vaspitanju, internalizovani problemi, eksternalizovani problemi

Korespondencija: Hadži Živorad M. Milenović, hadzi.zivorad.milenovic@pr.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0002-0418-149X>

** <https://orcid.org/0000-0002-7893-5637>

*** <https://orcid.org/0000-0002-7394-3195>

Uvod

Deca predškolskog uzrasta najčešće nisu u stanju da verbalizuju probleme i da zatraže pomoć odraslih (Milenović, 2022). Zbog toga se, na osnovu manifestacija koje ispoljavaju u vidu socijalno neprihvatljivog ponašanja, očekuje da reaguju odrasli, posebno roditelji i vaspitači. U procesu nastajanja problema u ponašanju dece postoje obrasci, putanja razvoja i kontinuiteta poremećaja još od najranijeg uzrasta (Vasiljević, 2005; Vučinić et al., 2022), što upućuje na razmišljanje o ovoj temi, kojoj se u praksi ne posvećuje dovoljno pažnje. Problemi u ponašanju dece predškolskog uzrasta mogu se podeliti u dve grupe: eksternalizovani i internalizovani problemi. Pod eksternalizovanim problemima podrazumevaju se poremećaji ponašanja poput hiperaktivnosti, negativizma, agresivnosti... Deca i adolescenti sa poremećajima ponašanja ispoljavaju izazivačko ponašanje, protive se zahtevima roditelja, drska su, imaju smanjenu sposobnost pažnje, manje pokazuju emocije i ne mogu da ih kontrolišu (Panić i Bouillet, 2021). Internalizovani problemi odnose se na postojanje emocionalnih poremećaja kod dece i adolescenata. Kod ove dece „... reakcije na psihološke stresore su anksioznost, fobije, socijalno povlačenje i/ili depresija” (Jerković i sar., 2010, str. 42). Zbog toga je vaspitačima i roditeljima otežano da se efikasno suoče sa posledicama koje proističu iz problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta (Kojić et al., 2023; Lee et al., 2022; Pavlović i Klemenović, 2019).

U kontekstu inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja, a u vezi sa poremećajima ponašanja kod dece, treba istaći da predškolski uzrast predstavlja najznačajniji period u razvoju deteta. Prema nekim proučavanjima inkluzije u vaspitanju i obrazovanju, ovaj period naziva se *period ranog starta* (Milenović, 2013; Suzić, 2008). To je doba u kome se postavljaju temelji kompleksne strukture ponašanja u životu deteta. Jedan od glavnih zadataka društva u ovom periodu je da omogući uslove i pruži podršku optimalnoj socijalizaciji deteta. U toku tog procesa roditelji, vaspitači, stručni saradnici i drugi uče dete kako da se na društveno prihvatljiv način izbori sa različitim stresnim situacijama u životu. Vremenom se povećava samostalnost deteta, njegove želje i frustracije sve češće dolaze u konflikt sa roditeljskim i, kao rezultat, javlja se negativno, remetilačko ponašanje deteta (Schroeder & Gordon, 2002; Tomić i Nikolić, 2021).

Pod ovakvim ponašanjem podrazumeva se: zlovoljnost, prekomerno plakanje, zahtevanje pažnje, neposlušnost, prkos, agresivnost usmerena protiv sebe i drugih, laganje, uništavanje predmeta. Istraživanje kojim su obuhvaćeni roditelji dece pokazuje da se negativno ponašanje deteta prijavljuje u 50–80 odsto slučajeva dece uzrasta od dve do četiri i od sedam do deset godina (Schroeder & Gordon, 2002). Često su takve situacije prolaznog karaktera i smatraju se tipičnim za određeni uzrast. Kod neke dece, međutim, negativno ponašanje ispoljava se sa jačim intenzitetom i većom učestalošću.

Pored toga, takvo ponašanje može trajati ili eskalirati tokom detinjstva i adolescentnog doba. Zbog toga jedan od osnovnih zadataka stručnjaka koji se bave problemima dece jeste da naprave razliku između onoga što je u skladu s uzrastom, odnosno fazom razvoja u kojoj se dete nalazi, i simptoma koji ukazuju na potrebu za ozbiljnijom intervencijom. Pritom uvek postoji bojazan da široko definisanje pojma *atipičnih ponašanja* može voditi neodgovarajućem etiketiranju i *pripajanju dijagnoza* tamo gde se zapravo radi o uobičajenim razvojnim poteškoćama (Vasiljević, 2005).

Ukoliko problemi u ponašanju prerastu u poremećaje, onda se roditelji i vaspitači suočavaju sa pojavama koje remete kako život pojedinca, tako i šire zajednice. Poremećaji u ponašanju su pojave koje nisu u skladu s opšteprihvaćenim normama i izlaze iz okvira opšteprihvaćenih normi za određenu sredinu i uzrast. Oni se u svojoj biti, s jedne strane, odnose na nepoštovanje socijalnih normi, a s druge, na ugrožavanje prava drugih (Popović-Ćitić, 2008). Uočljivo je da su problemi u ponašanju dece predškolskog uzrasta u dečjem vrtiću, porodici i lokalnoj i široj društvenoj zajednici neposredno povezani sa njihovim socioemocionalnim razvojem. Povezani su i sa interakcijom dece, koju usled nedovoljno efektivnog socioemocionalnog razvoja otežano uspostavljaju u dečjem vrtiću i društvenoj zajednici. Rezultati istraživanja su pokazali da se deca predškolskog uzrasta sa nedovoljno efektivnim socioemocionalnim razvojem trude da uspostave interakciju u dečjem vrtiću i društvenoj zajednici, ali da im to ne uspeva dovoljno efektivno (Driscoll & Carter, 2010; Hansen, 2020; Kluczniok & Schmidt, 2020). Da za tim postoji potreba pokazuje činjenica da na ranom uzrastu deca nemaju razvijeno apstraktno mišljenje, već isključivo reaguju samo na osnovne čulne draži. Ovakva potreba proističe i iz same definicije emocionalnog razvoja, koja podrazumeva niz sposobnosti. Polazeći od činjenice da emocionalni razvoj podrazumeva sposobnost upravljanja i kanalisanja emocija (San et al., 2022), emocionalni razvoj dece predškolskog uzrasta može se posmatrati kao sposobnost deteta da prepozna sopstvene emocije i emocije drugih, da izrazi svoje emocije i uskladi ih sa emocijama druge dece.

Uloga vaspitača u ovakvim situacijama ogleda se u odgovarajućem vaspitnom delovanju i pomoći detetu predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju da uspostavi interakciju sa ostalom decom u dečjem vrtiću. Načini na koji to vaspitači čine su brojni i zavise od svakog pojedinačnog slučaja i konkretne vaspitno-obrazovne situacije u predškolskoj ustanovi. Ne ulazeći dublje u analize identifikovanih načina vaspitnog delovanja vaspitača u cilju efektivnijeg socioemocionalnog razvoja dece predškolskog uzrasta, u ovom delu rada će biti navedene samo neke od njih. Primera radi, u jednom od istraživanja sprovedenom u SAD utvrđeno je da se emocionalni razvoj dece predškolskog uzrasta efektivno može razvijati njihovim uključivanjem u tradicionalne igre i folklor (Kenanoglu & Duran, 2021), a kada vaspitači usaglašenim delovanjem

sa roditeljima realizuju identične ili povezane aktivnosti u dečjem vrtiću i porodici, doprinose efektivnijem socioemocionalnom razvoju dece (Locchetta et al., 2017). Pokazalo se da uključivanje dece u aktivnosti koje ih interesuju i koje im nisu strane efektivno doprinosi njihovoj boljoj interakciji sa ostalim članovima grupe, što u značajnoj meri doprinosi i njihovom emocionalnom razvoju. Efektivniji socioemocionalni razvoj dece predškolskog uzrasta smanjuje udeo njihovog ponašanja koje se smatra problematičnim i društveno neprihvatljivim. Upravo se predmet istraživanja ovog rada odnosi na prepoznavanje problema dece predškolskog uzrasta u ponašanju posmatran iz ugla vaspitača kao neposrednih voditelja vaspitno-obrazovnih aktivnosti u predškolskoj ustanovi i, u skladu sa tim, njihovo praktično delovanje radi suzbijanja identifikovanih problema u ponašanju. Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje iskustava i kompetencija vaspitača da prepoznaju i reaguju na internalizovane i eksternalizovane probleme u ponašanju koje ispoljavaju deca predškolskog uzrasta.

Metode

Hipoteze

U istraživanju se pošlo od opšte pretpostavke da vaspitači sprovedu postupke identifikacije simptoma eksternalizovanih i internalizovanih problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta i preduzimaju mere u cilju njihovog prevazilaženja i pomoći roditeljima, ali da su zbog različite kompetentnosti vaspitača efekti njihovih postupaka različiti. Pošlo se i od posebnih pretpostavki da će istraživanjem biti utvrđeno da najveći procenat vaspitača prepoznaje probleme u ponašanju dece predškolskog uzrasta, saopštava roditeljima svoja zapažanja, saopštava stručnim saradnicima svoja zapažanja o problemima u ponašanju dece u vaspitno-obrazovnoj grupi i da postoje statistički značajne razlike u odgovorima vaspitača o podršci koju stručni saradnici pružaju roditeljima i vaspitačima u prevenciji i suzbijanju problema u ponašanju kod dece predškolskog uzrasta.

Uzorak

Uzorak je činilo 124 vaspitača zaposlenih u predškolskim ustanovama na području Bačke i Banata u januaru 2023. godine.

Tabela 1.*Struktura uzorka*

Uzorak	Pol		Starost			Radno iskustvo			Mesto gde se nalazi PU					
	m	ž	24–34 g.	35–40 g.	41–56 g.	2–10 g.	11–20 g.	od 21 g.	Kikinda	Sombor	Zrenjanin	Novi Bečej	Pančevo	Novi Sad
124	12	112	56	39	29	40	46	38	34	45	12	10	18	5
%	9.7	90.3	45.2	31.4	23.4	32.3	37.1	30.6	27.4	36.3	9.6	8.1	14.5	4.1

Od ukupnog broja ispitanika, 112 ispitanika (90.30%) je bilo ženskog, a 12 (9.70%) muškog pola (Tabela 1). Prosečna starost vaspitača je 39.82 godine, dok je AS radnog staža u struci 9.11 godina.

Instrument i procedura prikupljanja podataka

Za ispitivanje iskustava i kompetencija vaspitača za utvrđivanje eksternalizovanih i internalizovanih problema koje ispoljavaju deca predškolskog uzrasta konstruisan je kombinovani instrument Skala prepoznavanja problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta iz ugla vaspitača (Skaler – PPPDPU-UV). Sastoji se opšteg dela predviđenog za osnovne podatke o ispitanicima (pol, predškolska ustanova, godine života, radno iskustvo i prebivalište) i skalera od 22 ajtema koji se odnose na iskustva i kompetencije vaspitača. Ispitanici su odgovarali na postavljena pitanja koja su formulisana u skladu sa ciljem istraživanja. Anketiranje i skaliranje je bilo anonimno i zatvorenog tipa. Ispitanici su beležili stepen slaganja ili neslaganja sa navedenom tvrdnjom putem trostepene numeričke skale učestalosti: 3 – *uvek*; 2 – *ponekad*; 1 – *nikad*.

Upitnik se sastoji od tri subtesta: 1) *Prepoznavanje problema u ponašanju* (sedam tvrdnji), 2) *Saradnja vaspitača i roditelja* (osam tvrdnji) i 3) *Podrška stručnih saradnika u prevenciji i suzbijanju problema u ponašanju* (sedam tvrdnji). Vrednost Krombah alfa koeficijenta ($\alpha = 0.822$) ukazuje na vrlo dobru pouzdanost instrumenta, što potvrđuju i visoke statističke značajnosti pojedinih ajtema.

Metode statističke obrade podataka

Podaci prikupljeni transverzalnom metodom istraživanja obrađeni su u statističkom programu IBM SPSS 24.0 deskriptivnom statistikom i χ^2 -testom. Rezultati istraživanja prikazani su tabelarno.

Rezultati

Rezultati istraživanja prikazani su prema izračunatim frekvencijama i procentima, χ^2 -testu i približno izračunatoj statističkoj značajnosti razlike.

Prepoznavanje problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta od vaspitača

Tabela 2.

Prepoznavanje problema u ponašanju kod dece predškolskog uzrasta

Tvrdnje	Uvek		Ponekad		Nikad		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%		
Nakon perioda adaptacije deteta na vrtić prepoznajem koja deca ispoljavaju probleme u ponašanju.	88	71%	20	16.1%	16	12.9%	79.226	0.000
Uočavam kad dete počne da ispoljava probleme u ponašanju (internalizovani/eksternalizovani), a koji se ranije nisu ispoljavali.	64	51.6%	32	25.8%	28	22.6%	18.839	0.000
Uočavam kad dete počne da ispoljava internalizovane probleme u ponašanju (anksioznost, depresivnost, potištenost).	40	32.3%	50	40.3%	34	27.4%	3.161	0.000
Pratim ponašanje deteta kako bih zaključio/la da li internalizovani problemi u ponašanju traju duže vreme.	53	42.7%	40	32.2%	31	25.2%	5.919	0.205
Planiram na koji način da saopštim roditeljima/stručnim saradnicima svoja zapažanja o internalizovanim problemima koje dete ispoljava.	40	32.2%	41	33.1%	43	34.7%	0.131	0.022
Uočavam kad dete počne da ispoljava eksternalizovane probleme u ponašanju (agresivnost, destruktivnost).	58	46.9%	54	43.5%	12	9.6%	31.419	0.945
Planiram na koji način da saopštim roditeljima/stručnim saradnicima svoja zapažanja o eksternalizovanim problemima koje dete ispoljava.	59	47.6%	33	26.6%	32	25.8%	11.339	0.000

Podaci pokazuju (Tabela 2) da je analizom subtesta *Prepoznavanje problema u ponašanju kod dece predškolskog uzrasta* uočljivo da se prema procenama i radnom iskustvu vaspitača najveći broj njih izjasnio da prepoznaje eksternalizovane i internalizovane probleme u ponašanju dece predškolskog uzrasta. Vaspitači lakše uočavaju eksternalizovane nego internalizovane

probleme. Deca predškolskog uzrasta koja ispoljavaju eksternalizovane probleme remete rad vaspitno-obrazovne grupe i lakše se uočavaju od dece koja su potištena, depresivna, stidljiva, anksiozna. Najveći procenat vaspitača *uvek* (32.52%) ili *ponekad* (32.52%) planira na koji način da saopšti roditeljima i stručnim saradnicima da dete predškolskog uzrasta ispoljava probleme u ponašanju, dok se 34.96% vaspitača izjasnilo da *nikad* ne saopštava roditeljima/ stručnim saradnicima svoja zapažanja o internalizovanim problemima nekog deteta predškolskog uzrasta.

Na prvu tvrdnju *Nakon perioda adaptacije deteta na vrtić prepoznajem koja deca ispoljavaju probleme u ponašanju*, 88 (71%) vaspitača odgovorilo je sa *uvek*, 20 (16.1%) sa *ponekad*, a 16 (12.9%) sa *nikad*. Utvrđena je statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 79.226$; $p = 0.000$.

Na drugu tvrdnju *Uočavam kad dete počne da ispoljava probleme u ponašanju (internalizovani/eksternalizovani), a koji se ranije nisu ispoljavali*, 64 (51.6%) vaspitača se izjasnilo sa *uvek*, 32 (25.8%) složilo se sa *ponekad*, a 28 (22.6%) sa *nikad*. Postoji statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 18.839$; $p = 0.000$.

Rezultati odgovora na treću tvrdnju *Uočavam kad dete počne da ispoljava internalizovane probleme u ponašanju (anksioznost, depresivnost, potištenost i sl.)* pokazali su da se 40 (32.3%) vaspitača izjasnilo sa *uvek*, 50 (40.3%) je odgovorilo *ponekad*, a 34 (27.4%) je dalo negativan odgovor. Nije utvrđena statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača: $\chi^2(2) = 3.161$; $p = 0.205$.

Analiza četvrte tvrdnje, *Pratim ponašanje deteta kako bih zaključio/la da li internalizovani problemi u ponašanju traju duže vreme*, pokazala je da je 53 (42.7%) vaspitača odgovorilo sa *uvek*, 40 (32.2%) sa *ponekad*, dok se negativno izjasnilo 31 (25.2%). Kod ove tvrdnje utvrđena je statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0,05$: $\chi^2(2) = 5.919$; $p = 0.022$.

Prema procenama vaspitača, kod pete tvrdnje *Planiram na koji način da saopštim roditeljima/stručnim saradnicima svoja zapažanja o internalizovanim problemima koje dete ispoljava*, njih 40 (32.2%) odgovorilo je sa *uvek*, 41 (33.1%) sa *ponekad*, a 43 (34.7%) sa *nikad*. Kod pete tvrdnje nije utvrđena statistički značajna razlika u procenama vaspitača: $\chi^2(2) = 0.113$; $p = 0.945$.

Analizom šeste tvrdnje *Uočavam kad dete počne da ispoljava eksternalizovane probleme u ponašanju* ustanovljeno je da je 58 (46.9%) odgovorilo sa *uvek*, 54 (43.5%) sa *ponekad*, a 12 (9.6%) je dalo negativan odgovor. Utvrđena je statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 31.419$; $p = 0.000$.

Na sedmu tvrdnju *Planiram na koji način da saopštim roditeljima/stručnim saradnicima svoja zapažanja o eksternalizovanim problemima koje dete ispoljava* 59 (47.6%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 33 (26.6%) sa

ponekad, a 32 (25.8%) sa *nikad*. Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.005$: $\chi^2(2) = 11.339$; $p = 0.003$.

Tabela 3.

Informisanje roditelja i stručnih saradnika o zapaženim problemima u ponašanju dece predškolskog uzrasta

Tvrdnje	Uvek		Ponekad		Nikad		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%		
Nakon uočavanja problema kod deteta zakazujem individualni razgovor sa roditeljima.	36	29.10%	38	30.6%	50	40.3%	2.774	0.249
Otvoreno razgovaram sa roditeljima/starateljima o problemima u ponašanju dece na roditeljskim sastancima.	34	27.4%	36	29.1%	54	43.5%	5.871	0.053
Roditelji iniciraju individualne razgovore kako bi mi saopštili da se suočavaju sa problemima u ponašanju svoje dece.	33	26.6%	39	31.5%	52	41.9%	4.565	0.102
Roditelji me informišu da deca koja ispoljavaju eksternalizovane probleme, imaju slična ponašanja i kod kuće.	15	12.1%	41	33.1%	68	54.8%	33.984	0.000
Roditelji me informišu da deca koja ispoljavaju internalizovane probleme, imaju slična ponašanja i kod kuće.	36	29.1%	55	44.3%	33	26.6%	6.887	0.013
Moja zapažanja o problemima u ponašanju loše se odražavaju na saradnju sa roditeljima.	33	26.6%	34	27.4%	57	46%	8.919	0.011
Roditelji prate promene u ponašanju dece i informišu me o tome.	19	15.3%	41	33.1%	64	51.6%	24.500	0.000
Roditelji prihvataju da njihova deca imaju probleme u ponašanju i prihvataju podršku PU u rešavanju problema.	31	25%	35	28.2%	58	46.8%	10.274	0.005

Analizom dobijenih rezultata subtesta *Informisanje roditelja i stručnih saradnika o zapaženim problemima u ponašanju dece predškolskog uzrasta* (Tabela 3) dolazi se do zaključka da je ova oblast vrlo osetljiva i da u tom pravcu treba osposobljavati vaspitače.

Na tvrdnju *Nakon uočavanja problema kod deteta zakazujem individualni razgovor sa roditeljima* 36 (29.1%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 38 (30.6%)

sa *ponekad*, a 50 (40.3 %) sa *nikad*. Kod prve tvrdnje nije utvrđena statistički značajna razlika u procenama vaspitača: $\chi^2(2) = 2.774$; $p = 0.249$.

Kod druge tvrdnje, *Otvoreno razgovaram sa roditeljima/starateljima o problemima u ponašanju dece na roditeljskim sastancima*, 34 (27.4%) vaspitača odgovorilo sa *uvek*, 36 (29.1%) sa *ponekad*, a 54 (43.5%) sa *nikad*. Ni kod ove tvrdnje (iako na donjoj granici) nije utvrđena statistički značajna razlika u procenama vaspitača: $\chi^2(2) = 5.871$; $p = 0.053$.

Na tvrdnju *Roditelji iniciraju individualne razgovore kako bi mi saopštili da se suočavaju sa problemima u ponašanju svoje dece*, 33 (26.6%) vaspitača odgovorilo je sa *uvek*, 39 (31.5%) sa *ponekad*, a negativan odgovor je dalo 52 (41.9%). Nije utvrđena statistički značajna razlika u procenama vaspitača: $\chi^2(2) = 4.565$; $p = 0.102$.

Kod četvrte tvrdnje *Roditelji me informišu da deca koja ispoljavaju eksternalizovane probleme, imaju slična ponašanja i kod kuće*, 15 (12.1%) vaspitača odgovorilo sa *uvek*, 41 (33.1%) sa *ponekad*, a negativan odgovor je dalo 68 (54.8%). Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 33.984$; $p = 0.000$.

Na tvrdnju *Moja zapažanja o problemima u ponašanju loše se odražavaju na saradnju sa roditeljima* 33 (26.6%) vaspitača odgovorilo je sa *uvek*, 34 (27.4%) sa *ponekad*, 57 (26.83%) sa *nikad*. Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.05$: $\chi^2(2) = 8.919$; $p = 0.011$.

Kod šeste tvrdnje *Roditelji me informišu da deca koja ispoljavaju internalizovane probleme, imaju slična ponašanja i kod kuće*, 36 (29.1%) vaspitača odgovorilo sa *uvek*, 55 (44.3%) sa *ponekad*, a negativan odgovor dalo je 33 (30.83%). Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.05$: $\chi^2(2) = 6.857$; $p = 0.013$.

Na sedmu tvrdnju *Roditelji prate promene u ponašanju decu i informišu me o tome* 19 (15.3%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 41 (33.1%) sa *ponekad*, a 51.6% sa *nikad*. Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 24.500$; $p = 0.000$.

Kod osme tvrdnje *Roditelji prihvataju da njihova deca imaju probleme u ponašanju i prihvataju podršku PU u rešavanju problema* 31 (25%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 35 (28.2%) sa *ponekad*, a 58 (46.27%) sa *nikad*. Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.005$: $\chi^2(2) = 10.274$; $p = 0.005$.

Kompetencije vaspitača za prevenciju problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta

Analizom dobijenih rezultata subtesta *Preduzimanje akcija za suzbijanje problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta* dolazi se do zaključka da, prema mišljenju vaspitača, većina roditelja ne prihvata u potpunosti podršku

stručnih saradnika u cilju suzbijanja problema u ponašanju njihove dece. Prema podacima koji su prikazani u Tabeli 4, može se uočiti da je osim kod tvrdnje pet, kod svih ostalih tvrdnji utvrđena statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$ o podršci koju vaspitači i roditelji imaju od stručne službe dečjeg vrtića u suzbijanju problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta.

Tabela 4.

Preduzimanje akcija za suzbijanje problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta

Tvrdnje	Uvek		Ponekad		Nikad		χ^2	p
	N	%	N	%	N	%		
Obaveštavam stručne saradnike o problemima koje deca ispoljavaju u ponašanju.	15	12.1%	69	55.7%	40	32.2%	35.339	0.000
Stručni saradnici organizuju interne obuke za vaspitače u vezi sa suzbijanjem problema u ponašanju.	17	13.7%	61	49.2%	46	37.1%	24.210	0.000
Stručni saradnici organizuju individualne razgovore sa roditeljima čija deca ispoljavaju probleme u ponašanju.	34	27.4%	79	63.7%	11	8.9%	57.887	0.000
Stručni saradnici i vaspitači organizuju radionice sa roditeljima i decom, čiji je cilj suzbijanje problema u ponašanju.	28	22.6%	64	51.6%	32	25.8%	18.839	0.000
Roditelji čija deca ispoljavaju internalizovane probleme prihvataju preporuke stručnih saradnika kako da pruže podršku svojoj deci.	41	33.1%	39	31.5%	44	35.4%	0.306	0.858
Stručni saradnici posmatraju ponašanje dece tokom aktivnosti i tom prilikom pružaju savete vaspitačima na koji način da suzbiju probleme u ponašanju.	28	22.6%	33	26.6%	63	50.8%	17.339	0.001
Roditelji čija deca ispoljavaju eksternalizovane probleme prihvataju preporuke stručnih saradnika kako da pruže podršku svojoj deci.	23	18.6%	32	25.8%	69	55.6%	28.758	0.000

Na tvrdnju *Obaveštavam stručne saradnike o problemima koje deca ispoljavaju u ponašanju* 15 (12.1%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 69 (55.7%) sa *ponekad*, a 40 (32.2%) sa *nikad*. Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 35.339$; $p = 0.000$.

Kod druge tvrdnje, *Stručni saradnici organizuju interne obuke za vaspitače u vezi sa suzbijanjem problema u ponašanju njihove dece kod kuće*, 17 (13.7%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 61 (49.2%) sa *ponekad*, a negativan odgovor dalo je 46 (37.1%). Postoji statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 23.183$; $p = 0.000$.

Na tvrdnju *Stručni saradnici organizuju individualne razgovore sa roditeljima čija deca ispoljavaju probleme u ponašanju* 34 (27.4%) vaspitača odgovorilo je sa *uvek*, 79 (63.7%) sa *ponekad*, dok je negativni odgovor dalo 11 (8.9%) vaspitača. Utvrđena je statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 57.887$; $p = 0.000$.

Kod četvrte tvrdnje, *Stručni saradnici i vaspitači organizuju radionice sa roditeljima i decom čiji je cilj suzbijanje problema u ponašanju*, 28 (22.6%) vaspitača je odgovorilo sa *uvek*, 64 (51.6%) sa *ponekad*, a negativan odgovor dalo je njih 32 (25.8%). Postoji statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 18.839$; $p = 0.000$.

Na tvrdnju *Roditelji čija deca ispoljavaju internalizovane probleme prihvataju preporuke stručnih saradnika kako da pruže podršku svojoj deci* 41 (33.1%) vaspitača odgovorilo je sa *uvek*, 39 (31.5%) sa *ponekad*, a 44 (35.4%) sa *nikad*. Kod ove tvrdnje nije utvrđena statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača: $\chi^2(2) = 0.306$; $p = 0.858$.

Kod šeste tvrdnje, *Stručni saradnici posmatraju ponašanje dece tokom aktivnosti i tom prilikom pružaju savete vaspitačima na koji način da suzbiju probleme u ponašanju*, 28 (22.6%) vaspitača se izjasnilo sa *uvek*, njih 32 (26.6%) sa *ponekad* i 63 (50.8%) sa *nikad*. Utvrđena je statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 17.339$; $p = 0.001$.

Na tvrdnju *Roditelji čija deca ispoljavaju eksternalizovane probleme prihvataju preporuke stručnih saradnika kako da pruže podršku svojoj deci* 23 (18.6%) vaspitača odgovorilo je sa *uvek*, 31 (25.8%) sa *ponekad*, a negativan odgovor dalo je 69 (55.6%). Postoji statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača na nivou $p < 0.001$: $\chi^2(2) = 28.758$; $p = 0.000$.

Analizom dobijenih rezultata subtesta *Preduzimanje akcija za suzbijanje problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta* dolazi se do zaključka da prema mišljenju vaspitača većina roditelja ne prihvata u potpunosti podršku stručnih saradnika u cilju suzbijanja problema u ponašanju njihove dece. Prema podacima koji su prikazani u Tabeli 4, može se uočiti da je osim kod tvrdnje pet, kod svih ostalih tvrdnji utvrđena statistički značajna razlika u procenama vaspitača na nivou $p < 0.001$ o podršci koju oni i roditelji dece predškolskog uzrasta imaju od stručne službe dečjeg vrtića u suzbijanju problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta u dečjem vrtiću.

Diskusija

Rezultati istraživanja pokazali su da su vaspitači uglavnom saglasni u procenama da redovno prate ponašanja dece u dečjem vrtiću i da su u stanju da na vreme primete kada neko od dece počne da ispoljava probleme u ponašanju. Svi vaspitači su tokom inicijalnog obrazovanja stekli optimum znanja iz korektivnog pedagoškog rada i metodike rada sa decom kojima je potrebna dodatna podrška u vaspitanju i obrazovanju, posebno kada je u pitanju prepoznavanje simptoma koji ukazuju na problematično ponašanje dece predškolskog uzrasta. Tokom obavljanja vaspitačke profesije pohađali su programe obuke za osnaživanje kompetencija za rad sa decom sa problemima u ponašanju. Svemu tome doprinosi i njihovo pedagoško iskustvo u radu sa decom predškolskog uzrasta, tokom kojeg su se susretali i sa decom koja ispoljavaju probleme u ponašanju u vaspitnoj grupi. Zato su i usaglašene procene vaspitača razumljive iz svih navedenih razloga. Razlike u procenama vaspitača prema navedenim tvrdnjama ukazuju na razlike u kompetencijama za sprovođenje inkluzivnog vaspitno-obrazovnog programa. Na ovakav zaključak ukazuje i činjenica da vaspitači često pravdaju otpor koji imaju prema promenama u dečjem vrtiću svojom profesionalnošću, odnosno da se nisu obrazovali za rad sa decom sa problemima u ponašanju, nego za rad sa decom masovne populacije (Jeremić i Milenović, 2021; Milenović, 2013).

Na osnovu kritičkih analiza iznetih u teorijskom delu rada, kao i rezultata ovog istraživanja, uočljivo je da je postignut napredak u identifikaciji problema dece predškolskog uzrasta u ponašanju i tretmanu ove dece. U današnjim uslovima uloga vaspitača i njihova funkcija je izmenjena, pa se oni sada pojavljuju u ulozi inicijatora, motivatora, fascilatora, voditelja, dijagnostičara, terapeuta i dr. (Suhendri & Kawai, 2021). Vaspitač u današnjem dečjem vrtiću stalno preispituje svoju praksu, pa se zato i raspravlja o vaspitaču kao *refleksivnom praktičaru* (Kim, 2022), što doprinosi osnaživanju njihovih kompetencija za efektivniji tretman dece sa problemima u ponašanju. To, takođe, doprinosi i osnaživanju kompetencija vaspitača za zajedničko delovanje i partnerstvo sa roditeljima, kao značajnim faktorom efektivnijeg rada sa decom sa problemima u ponašanju u dečjem vrtiću, ali i u realizaciji iniciranih projektnih aktivnosti i ostalih aktivnosti u dečjem vrtiću u uslovima projektnog učenja, u koje je na odgovarajući način potrebno uključiti i decu sa problemima u ponašanju (Milenović, 2021; 2022).

Istraživanja pokazuju da kvalitetna saradnja porodice i vaspitača, zasnovana na iskrenom informisanju, doprinosi suzbijanju neprihvatljivog ponašanja dece u dečjem vrtiću (Kojić i sar., 2018; Vasiljević Prodanović i sar., 2021). Saradnja vaspitača i roditelja dece izvedena je iz jedne šire saradnje porodice i predškolske ustanove, i temelji se na individualnim i kolektivnim oblicima saradnje. Treći oblik saradnje između vaspitača i roditelja, koji u praksi uglavnom nije zastupljen, odnosi se na njihovo međusobno partnerstvo

(Milenović i Jeftović, 2012). Ovaj oblik saradnje u svetu ima višedecenijsku uspešnu dimenziju. Na to ukazuju i rezultati sprovedenih istraživanja koji su pokazali da partnerstvo između vaspitača i roditelja doprinosi međusobno usaglašenom vaspitnom delovanju u dečjem vrtiću i u porodici (Ragnarsdóttir, 2021), efektivnijem socioemocionalnom razvoju, ali i pedagoškoj obuci roditelja u cilju osnaživanja njihovih kompetencija za vaspitno delovanje (Milenović i Jeftović, 2013).

Efektivnijoj saradnji vaspitača i roditelja dece predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju doprinose i zajednička usavršavanja vaspitača i roditelja. To mogu biti ciljani programi, zajedničke obuke, ili situacione obuke temeljene na konkretnim potrebama u skladu sa pojedinačnim slučajevima u različitim životno-praktičnim situacijama u predškolskoj ustanovi, porodici ili društvenoj sredini. Na taj način istovremeno se osnažuju kompetencije roditelja za vaspitno delovanje i kompetencije vaspitača za efektivnije vođenje vaspitno-obrazovnih aktivnosti u predškolskoj ustanovi i saradnju sa roditeljima. Pomenuti zajednički programi obuke posebno doprinose osnaživanju kompetencija roditelja i vaspitača za razvijanje međusobnog partnerstva, što se posebno čini značajnim u uslovima predškolskog vaspitanja i obrazovanja prema novim *Osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta* iz 2018. godine.

U jednom od retkih komentara koje su vaspitači davali uz neku od tvrdnji u sva tri subtesta, kod tvrdnje *Roditelji iniciraju individualne razgovore kako bi mi saopštili da se suočavaju sa problemima u ponašanju svoje dece* drugog subtesta naveli su da je jedan od ključnih problema sa kojim se susreću u radu sa decom predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju neprihvatanje roditelja da njihovo dete bude tretirano kao *dete sa problemima u ponašanju*. Ovakvi i slični stavovi roditelja povezani su sa stereotipima i njihovim strahovima od reakcije sredine, što se ne može prihvatiti kao opravdano. Roditelji se u ovakvim situacijama pojavljuju kao remetilački faktor efektivnog delovanja na decu predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju. Na takav način remeti se pravovremeno delovanje i tretman dece predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju, što vremenom može doprineti pojavi težih poremećaja, oboljenja i devijantnog ponašanja. To pokazuju i rezultati istraživanja Živčić Bečirević i saradnika (2003), pomenuti u teorijskom delu rada.

Analiza rezultata dobijenih na trećem subtestu upućuje na potrebu za planskim akcijama za prevenciju i suzbijanje problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta. Rezultati istraživanja pokazuju da problemima u ponašanju dece predškolskog uzrasta treba pristupiti multidimenzionalno, pa u tom smislu pored roditelja i predškolske ustanove treba uključiti i druge stručnjake (Kojić i Markov, 2011). Potrebno je uključiti i porodicu, lokalnu sredinu i širu društvenu zajednicu (Milenović, 2021; 2022; Milenović i Rajčević, 2022). Problemi u ponašanju vremenom mogu da prerastu u poremećaje, a da

do toga ne bi došlo treba reagovati preveniranjem i suzbijanjem nepoželjnih oblika ponašanja što je moguće ranije (Popović-Čitić i Popović, 2009). Primena programa prevencije koji su usmereni na rizične i protektivne faktore može doprineti pozitivnim efektima i na višestruke bihevioralne probleme koji se mogu javiti na ranim uzrastima dece.

Zaključak

Rano otkrivanje problema u ponašanju kod dece izuzetno je značajno zbog brojnih dokaza o njihovoj prediktivnosti za adolescentni period. Blagovremenim medicinskim i pedagoškim tretmanom problemi u ponašanju dece predškolskog uzrasta mogu vremenom potpuno da se eliminišu, ili da se njihov negativni efekat što više umanjí. Ne uradi li se tako, početni simptomi mogu se na kasnijem uzrastu razviti u teže oblike koji prete da prerastu u psihopatološke poremećaje, koji su u adolescentnom periodu mnogo rezilijentniji na programe podrške i tretmane. Rana intervencija na predškolskom uzrastu mnogo je efektivnija jer rizična ponašanja još nisu uzela toliko maha i kao obrazac ponašanja mogu se suzbiti i sprečavati. U periodu predškolskog doba vaspitači i porodica pomažu detetu da razvije kontrolu ponašanja i ispoljavanja negativnih emocija.

Zaključuje se da postoji potreba procene ponašanja dece predškolskog uzrasta radi identifikovanja onih faktora koji ukazuju na rizik od nastanka ozbiljnijih poremećaja i razvoja obrazaca ponašanja koji se u kasnijem periodu teže ispravljaju. Na taj način otvara se mogućnost blagovremene intervencije kroz primenu preventivnih programa usmerenih na dete i porodicu. Značajnu ulogu u tome imaju vaspitači. Oni, međutim, nisu podjednako kompetentni da samostalno i u saradnji sa roditeljima efikasno suzbijaju probleme u ponašanju dece predškolskog uzrasta. S obzirom na to da vaspitači u svemu tome ipak imaju primarnu ulogu, neophodna im je pomoć i podrška stručne službe i rukovodstva dečjeg vrtića, roditelja, lokalne sredine i šire društvene zajednice. Prikazane analize i kritičke rasprave ukazuju na potrebu stalnog osnaživanja kompetencija vaspitača i njihovo plansko, sistematsko, celovito i permanentno profesionalno usavršavanje. Fakulteti, odseci akademija strukovnih studija i visoke stukovne škole na kojima se obrazuju budući vaspitači u obavezi su da prateći probleme u ponašanju dece predškolskog uzrasta kreiraju programske sadržaje na osnovnim akademskim i master akademskim studijama u cilju osnaživanja kompetencija budućih vaspitača za prepoznavanje i pedagoški rad sa decom predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju. Potencijalni autori i realizatori programa obuke i seminara profesionalnog usavršavanja vaspitača trebalo bi da prilagođavaju svoje programske koncepte nalazima domaćih i stranih istraživanja u oblasti identifikacije i pedagoškog tretmana dece predškolskog uzrasta sa problemima u ponašanju i saradnji sa njihovim roditeljima.

Literatura

- Driscoll, C., & Carter, M. (2010). The effects of spatial density on the social interaction of preschool children with disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 57(2), 191-206. <https://doi.org/10.1080/10349121003750836>
- Hansen, O. (2020). Conversations in the Crèche: Interaction Patterns between Children and Preschool Teachers in Nine Danish Crèches. *International Research in Early Childhood Education*, 10(2), 43-60.
- Jeremić, B. S., i Milenović, Ž. M. (2021). Percepcije vaspitača o uključivanju stručnjaka različitog profila u tim za inkluzivno obrazovanje. *Baština*, 31(3), 457-467. <https://doi.org/10.5937/bastina31-34262>
- Jerković, I., Stanojčić, S., i Golubović, Š. (2010). Internalizovani i eksternalizovani problemi dece sa oštećenim sluhom. *Engrami*, 32(1-2), 39-50.
- Kenanoglu, D., & Duran, M. (2021). The Effect of Traditional Games on the Language Development of Pre-School Children in Pre-School Education. *Asian Journal of Education and Training*, 7(1), 74-81 <http://dx.doi.org/10.20448/journal.522.2021.71.74.81>
- Kim, M. (2022). Developing Pre-Service Teachers' Fieldwork Pedagogical and Content Knowledge through Designing Enquiry-Based Fieldwork. *Journal of Geography in Higher Education*, 46(1), 61-79. <https://doi.org/10.1080/03098265.2020.1849065>
- Kluczniok, K., & Schmidt, T. (2020). Socio-Cultural Disparities in the Quality of Children's Interactions in Preschools. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(4), 519-533. <http://dx.doi.org/10.1080/1350293X.2020.1783926>
- Kojić, M. B., Markov, Z. T., i Kojić Grandić, S. S. (2018). Empirijski pristup u vaspitno-obrazovnoj podršci deci koja ispoljavaju hiperaktivno ponašanje tokom pripreme za polazak u školu i na mlađem osnovnoškolskom uzrastu. *Sinteze – časopis za pedagoške nauke, književnost i kulturu*, 7(2), 31-48. <https://doi.org/10.5937/sinteze7-18465>
- Kojić, M. B., Markov, Z. T., i Kojić Grandić, S. S. (2023). Opažanja vaspitača i roditelja o ulozi dece posmatrača u vršnjačkom nasilju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 22(1), 13-30. <https://doi.org/10.5937/specedreh22-37740>
- Kojić, M., i Markov, Z. (2011). Prosocijalni diskurs i moralnost kao imperativ u prevenciji nasilja u društvu. *Pedagogija*, 66(2), 234-245.
- Lee, L., Ho, H., & Bhargavi, V. (2022). An Examination of the Effects of Figure Notes on Sensory Processing and Learning Behaviors on the Young Children. *Pegep Journal of Education and Instruction*, 12(1), 56-73. <https://doi.org/10.47750/pegepog.12.01.07>
- Locchetta, B. M., Barton, E. E., & Kaiser, A. (2017). Using Family Style Dining to Increase Social Interactions in Young Children. *Topics in Early Childhood Special Education*, 37(1), 54-64. <https://doi.org/10.1177/0271121416678078>
- Milenović, Ž., i Jeftović, M. (2012). Pedagoške kompetencije roditelja. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, 15(14), 43-58.
- Milenović, Ž., i Jeftović, M. (2013). Vaspitači o pedagoškim kompetencijama roditelja za vaspitanje djece. *Naša škola, Sarajevo*, 58(63), 99-110.
- Milenović, HŽ. (2022). *Metodika vaspitno-obrazovnog rada*. Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici – Učiteljski fakultet.
- Milenović, HŽ., i Rajčević, P. (2022). *Integrirani kurikulum*. Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici – Učiteljski fakultet.
- Milenović, Ž. (2013). *Nastavnik u inkluzivnoj nastavi*. Zadužbina Andrejević.

- Milenović, Ž. (2021). *Elementarna didaktika*. Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici – Učiteljski fakultet.
- Panić, M., i Bouillet, D. (2021). Pojavnost problema u ponašanju djece u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57(2), 73-91. <https://doi.org/10.31299/hrri.57.2.5>
- Pavlović, J., i Klemenović, J. (2019). Socio-emocionalni problemi i problemi u ponašanju dece predškolskog uzrasta i mogućnosti intervencije. *Zbornik Odseka za pedagogiju*, 28(1), 7-29. <https://doi.org/10.19090/zop.2019.28.7-29>
- Popović-Čitić, B. (2008). Protektivni faktori poremećaja ponašanja. *Beogradska defektološka škola*, 14(1), 113-132.
- Popović-Čitić, B., i Popović, V. (2009). Koncept rizičnih i protektivnih faktora – klasifikacioni okviri za potrebe prevencije poremećaja ponašanja dece i omladine. *Socijalna misao*, 16(34), 43-65.
- Pravilnik o osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja, *Službeni glasnik RS i Prosvetni glasnik*, br. 16/2018 (2018).
- Ragnarsdóttir, H. (2021). Multilingual Childhoods of Refugee Children in Icelandic Preschools: Educational Practices and Partnerships with Parents. *European Early Childhood Education Research Journal*, 29(3), 410-423. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2021.1928719>
- San, N. M. H., Myint, A. A., & Oo, C. Z. (2021). Using play to improve the social and emotional development of preschool children. *Southeast Asia Early Childhood Journal*, 10(2), 16-35. <https://doi.org/10.37134/saecj.vol10.2.2.2021>
- Schroeder, C. S., & Gordon, B. N. (2002). *Assessment and treatment of childhood problems: A clinician's guide* (2nd ed.). Guilford Press.
- Suhendri, Kawai, N. (2021). Leadership in Kindergartens, Indonesia: The Need for Professional Learning in Inclusive Education. *International Journal of Whole Schooling*, 17(1), 98-130.
- Tomić, I., i Nikolić, M. (2021). Stavovi roditelja dece tipičnog razvoja prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 20(2), 65-78. <https://doi.org/10.5937/specedreh20-31843>
- Vasiljević, D. (2005). Procena problema u ponašanju dece predškolskog uzrasta. *Nastava i vaspitanje*, 54(4-5), 428-435.
- Vasiljević Prodanović, D., Krneta, Ž., & Markov, Z. (2021). Cooperation between Preschool Teachers and Parents from the Perspective of the Developmental Status of the Child. *International Journal of Disability, Development and Education*, 68(3), 1-17. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2021.1916892>
- Vučinić, V. J., Martać, V. I., i Anđelković, M. M. (2022). Očekivana podrška porodice i prijatelja roditeljima dece sa smetnjama u razvoju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 21(2), 117-132. <https://doi.org/10.5937/specedreh21-35940>
- Živčić Bečirević, I., Smojver Ažić, S., i Mišćenić, G. (2003). Problemi u ponašanju predškolske djece prema procjeni roditelja i odgojitelja. *Psiholgijske teme*, 12(1), 63-76.

Recognition of behavioral problems in preschool children from the educator's point of view

Hadži Živorad M. Milenović^a, Biljana S. Jeremić^b, Zagorka T. Markov^c

^aUniversity of Priština – Kosovska Mitrovica – Faculty of Education,
Kosovska Mitrovica, Serbia

^bUniversity of Novi Sad – Faculty of Pedagogy in Sombor, Sombor, Serbia

^cCollege of Vocational Studies for Teacher Education in Kikinda, Kikinda, Serbia

Introduction. The research problem is formulated in the form of research questions: can educators recognize problems in the behavior of preschool children, and are they sufficiently competent to undertake planning actions related to the prevention and suppression of externalized and internalized problems in the behavior of preschool children? *Objectives.* The goal of the research was to determine whether educators can recognize problems in the behavior of preschool children and take measures to overcome these problems. *Methodes.* The research was conducted in January 2023 on a sample of 124 educators from the areas of Bačka and Banat. The teacher's assessment of the recognition of problems in the behavior of preschool children was examined with the Scaler - RBDCPA-EP constructed for the purposes of this research ($\alpha = .822$). It consists of three subtests: 1) recognition of behavioral problems in preschool children; 2) informing parents and professional associates about observed problems in the behavior of preschool-age children; and 3) taking action to narrow down behavioral problems. *Results.* The results of the research show that problems in the behavior of preschool-age children can be predictive factors that show behavioral disorders in adolescence. *Conclusion.* It is concluded that, besides the primary role of educators, it is necessary to undertake a series of planned actions so that preschool institutions provide optimal support for children with behavioral problems and their families.

Key words: behavior, early identification, inclusion in education, developmental disabilities, obstacles in education, internalizing problems, externalized problems

PRIMLJENO: 11.07.2023.

REVIDIRANO: 27.11.2023.

PRIHVACENO: 04.01.2024.